

A debreceni zsidóság története

A 18. század végére Magyarország zsidó lakossága 100 ezer fő körül volt, többségük galíciai (unterlandi) vagy oberlandi származású. Mivel földet nem birtokolhattak, elsősorban kereskedelemmel és pénzváltással foglalkoztak. A város kezdetben ellenállt a zsidó lakosoknak, ami tükrözte a korabeli társadalmi hozzáállást és jogi kereteket. A jogi helyzet az 1840. évi 29. törvénycikk elfogadásával változott meg jelentősen, amely biztosította a magyarországi zsidóság szabad költözködési és birtokvásárlási jogát, és ezzel a letelepedést Debrecenben. A kezdeti korlátozások ellenére Debrecen végül a kelet-magyarországi zsidóság egyik legfontosabb politikai, pénzügyi és kulturális központjává vált.

Az első zsidó családok főleg Hajdúsámsonból, illetve Cseh- és Lengyelországból érkeztek. 1842-ben temető létesítését engedélyezték számukra. Az első imaházat a Nagy új utcában (ma Bajcsy-Zsilinszky utca) építették.

1856-tól Ehrlich Eduárd volt a város első főrabbi-ja, aki a magyar nyelv használatának és az első zsidó elemi iskola megalapításának (1856/57) támogatója volt. Ekkoriban 80 zsidó család (kb. 349 fő) élt Debrecenben. Az emancipációs törvény hatályba lépését követően a zsidók gyorsan beilleszkedtek az iparba, kereskedelembe, pénzügyi életbe, és fontos szerepük volt a város kapitalista fejlődésében (pl. gyárak, gőzmalmok, telefonhálózat létrehozása).

1890-re a debreceni zsidóság lélekszáma már mintegy 4000 fő volt. Ekkoriban jelentős fejlődés indult meg: 1897-ben felavatták a neológ irányzathoz tartozó, Gaertner Jakab által tervezett Deák Ferenc utcai zsinagógát, és modern

zsidó elemi iskola is épült. 1906-ban pedig polgári leányiskolát alapítottak. Az ortodox közösség által 1893-ban megkezdett, és 1902-ben felavatott Pásti utcai zsinagóga, ma is Debrecen egyik legjelentősebb zsidó vallási épülete. A Kápolnás utcai zsinagóga, amelyet 1910-ben avattak fel, a status quo ante közösség számára készült, és modern stílusával, impozáns méreteivel a debreceni zsidóság társadalmi presztízsének egyik szimbólumává lett. Míg a neológ zsinagógát 1949-ben a háborús károk miatt elbontották, a másik két épület a város zsidó kulturális örökségének kiemelt jelentőségű emléke, melyek ma is fontos szerepet töltenek be Debrecen közösségi életében.

A II. világháború előtti években fokozódott a zsidóellenesség, az 1938-as első zsidótörvény, majd az 1939-es második, végül az 1941-es harmadik zsidótörvény fokozatosan teljes jogfosztottságot hozott. A holokauszt tragédiája Debrecen zsidóságát is súlyosan érintette. 1944 áprilisában, Magyarország német megszállása után, Debrecenben is felállították a gettót, amelybe a város és a környező települések mintegy 12 ezer zsidó lakosát zsúfolták össze embertelen körülmények között. A debreceni gettóból 1944 júniusának végén megkezdődtek a deportálások; az innen elszállított zsidókat nagyrészt Auschwitz-Birkenaubába hurcolták. A holokauszt során Debrecenből mintegy 6000 zsidó esett áldozatul a náci népirtásnak, míg a város zsidó közösségének életben maradt tagjai közül sokan, főképp Izraelbe vagy Amerikába emigráltak. A debreceni holokauszt máig fájó sebként él a város történelmében, és emlékeztet a tolerancia, az emberi jogok és az emberi méltóság védelmének fontosságára.

